నిజామురాష్ట్రములోని యాంధ్రులు

మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారు

ఆంధ్రదేశముయొక్క వర్తమానస్థితిని గుఱించియు, భవిష్యద్దశను గుఱించియు అనేకచర్చలు జరుగుచున్న ఈకాలమున, నిజామురాష్ట్రములో వసించుచున్న యాంధ్రుల స్థితిగతులను మనవారు తెలిసికొనుట యవసర మని వేఱుగా చెప్పనక్కఱలేదు. నిజామురాజ్యముయొక్క విస్తీర్ణము మొత్తము ౮౨,౬౯౮ చదరపు మైళ్లు. వీనిలో సుమారు సగము, అనఁగా ౪౧,౩౭౦ చదరపుమైళ్ల ప్రదేశము ఆంధ్రదేశమునకుఁ జెందినది. ఈ భాగమును ఇచ్చట 'తెలంగానా' యని వాడెదరు. తక్కిన సగమునకు 'మహారాట్వాడీ', అనఁగా మహారాష్ట్రులు నివసించు దేశ, మని పేరు. అయినను ఈభాగమున నివసించువా రందఱును మహారాష్ట్రులు కారు. మహారాట్వాడీకి సంబంధించియున్న యెనిమిది జిల్లాలలో సుమారు నాలుగింటిలో నివసించువారు కన్నడభాష మాట్లాడెదరు. అయినను పరిపాలనాసౌకర్యముకొఱకు పైనఁ జెప్పిన జిల్లా లన్నియు 'మహారాట్వాడీ'వి గానే భావింపఁబడుచున్నవి. రాజ్యమునం దున్న ౧౬ జిల్లాలలో మహారాట్వాడీ జిల్లాలు పోఁగా మిగిలిన ౮ జిల్లాలు' వరంగల్లు, కరీంనగరము, ఆదిలాబాద, నిజామాబాదు మెదకు, నల్లగొండ, అత్రాఫ్బల్దా, మహబూబునగరము అనునవి తెలంగానావి. ౧౯౧౧-వ సంవత్సరమున జరగిన జనపరిగణనపత్రములను బట్టి తెలుఁగుజిల్లాల మొత్తము జనసంఖ్య ౬౭,౨౪,౯౮౪. ఇట్లనుటవలన ఈ రాజ్యమున ఇంతకుమించి తెలుఁగువారు లే రని తలఁపఁ గూడదు. తెలుఁగుజిల్లాలను పశ్చిమదిశ నంటియున్న మూఁడు మహారాట్వాడీ జిల్లా లగు రాయచూరు, గుల్బర్గా, బీదరులలోఁ గూడ తెలుఁగువా రున్నారు. వీరి సంఖ్య ౮,౦౭,౫౪౭. ఈ విధముగా 'తెలంగానా' వైశాల్యవిషయమున మహారాట్వాడీతో సమముగానే యున్నను, జనసంఖ్యయందు రెండవదానిని మించియే యున్నది. తెలుఁగుజిల్లాలలో అరణ్యప్రదేశములు విస్తారముగాఁ గలవు. రాజ్యమున మొత్తముమీఁద నున్న ౧౮,౦౦౦ చదరపుమైళ్ల వైశాల్యము గల యరణ్యములో ౧౬,౦౦౦ చదరపుమైళ్లు తెలుఁగుజిల్లాలలోని వే. ఈయరణ్యము గూడ వాసయోగ్యముగాఁ జేయఁబడినయెడల జనసంఖ్య ఇంకను హెచ్చియుండెడిది. రాష్ట్రమునకు రాజధాని యగు హైదరాబాద తెలుఁగుదేశములోనే చేరియున్నది. ఇదిగాక, రాజ్యములోని ముఖ్యసంస్థానములగు పాలవంచ, ఆత్మకూరు, జటప్రోలు, గద్వాల, వనపర్తి మున్నగునవి తెలుఁగువే. ఇదియుఁ గాక, గడచిన పదిసంవత్సరముల (౧౯౦౧-౧౧) కాలములో పట్టణములుగా మాఱిన ౯ ప్రదేశములలో ౭ తెలుఁగుజిల్లాలలోనివే. పూర్వపు జనపరిగణనమునాఁటికంటెఁ గడచిన జనపరిగణనమునాఁటికి తెలుఁగుజిల్లాల జనసంఖ్య హెచ్చినది. అనేకసంవత్సరములనుండి మహారాట్వాడీ ప్లేగుజాడ్యమువలనఁ బీడింపఁబడుచున్నది. దానిలోని కొన్ని జిల్లాలయందు వర్షలోపముచేత తఱుచుగా క్షామములు సంభవించుచుండును. కాని తెలుఁగుభాగమున నేఁటివఱకు ప్లేగు రాలేదు. ౧౯౧౧-వ సంవత్సరమున హైదరాబాద పట్టణమున నీజాడ్యము పొడచూపెను కాని మఱల నది వచ్చియుండలేదు. మహారాట్వాడీనుండి పరదేశములకు వలసపోయినవారి సంఖ్యకంటె తెలుఁగు జిల్లాలనుండి పోయినవారి సంఖ్య చాల స్వల్పము. పై సంగతుల నన్నిటిని బట్టి చూడ నిజామురాజ్యములోని తెలుఁగువారు చాల సుఖులై వృద్ధిమార్గోన్ముఖులై యున్నా రని తోఁచును; కాని వారి యథార్థస్థితిని గూర్చి యింకను గొన్ని సంగతుల నాలోచింపనిదే, ఇట్టి యభిప్రాయమునకు మనము రాఁగూడదు.

బ్రిటిషు హిందూదేశమునందలి ఉత్తమరాజ్యాంగపద్ధతులు నిజామురాష్ట్రమున అనేకసంవత్సరముల క్రిందనే ప్రవేశపెట్టఁబడియుండుటయును, నేఁటివఱకును పరిపాలనమున సంస్కారములు జరుగుచుండుటయును సర్వజనవిదితము. ఇట్టి సంస్కారముల సందర్భమున అనేకులు మంచి యున్నతస్థానములను బొందియున్నారు. కాని తెలుఁగువారు రాజ్యాంగమునం దేమాత్రమును గొప్ప స్థితికి వచ్చినట్లు గాని, వచ్చుటకై యత్నించుచున్నట్లు గాని కానరాదు. కొన్ని సంవత్సరముల క్రింద ఇచ్చటి హైకోర్టు జడ్జీపదవిని ఆకస్మికముగాఁ బొందిన యొక నాయఁడుగారిని వదలివేసితిమేని, హైకోర్టు జడ్జీపదవికి వచ్చిన తెలుఁగువాఁడు లేనేలేఁడు. వైద్యశాఖయందు ఇప్పుడు

పనిచేయుచున్న యొకరిద్దఱిని లెక్కలోనికిఁ దీసికొనని పక్షమున నున్నతోద్యోగములం దున్న తెలుఁగువారే లేరని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ౧౮౯౫-వ సంవత్సరమున హైదరాబాదునందు శాసననిర్మాణసభ యొకటి స్థాపింపఁబడినది. అప్పటినుండి నేఁటివఱకు ఒక యాంధ్రుఁడేనియు దానిలో సభ్యుఁడగు భాగ్యమును బొందలేదు. పలువురు హిందువులు ఈ రాజ్యమున అవ్వలుతాలుకుదారులుగను, సూబాదారులుగను పని చేసియున్నారు. కాని ఆంధ్రుఁ డెవ్వఁడును నట్టి గౌరవమునకుఁ బాత్రుఁడు కాలేదు. వే యేల ? నూఱు రూపాయలకు మించిన వేతనమును గొను తెలుఁగువారిని మనము వ్రేళ్లపైన లెక్కింపవచ్చును. తుదకు, హైదరాబాద హైకోర్టులో ప్రముఖులుగాఁ బనిచేయుచున్న న్యాయవాదులలో ఆంధ్రుఁ డెవఁడైన నున్నాఁడా యని సంశయింపవలసియున్నది. రాజ్యాంగమువారికి మహారాష్ట్రులును కర్ణాటకులును తెలుఁగువారును అందఱును సమానమే కదా. ఇట్టి స్థితిలో తెలుఁగువారి ప్రస్తుతస్థితికి ఎవ రుత్తరవాదులో చెప్పవలసిన పని లేదు.

ఇఁక వీరి యార్థికదశ విచారింపఁదగియున్నది. మహారాష్ట్రవాడీవారి కేమి తెలుఁగువారి కేమి, అందఱికిని వ్యవసాయమే జీవనాధారమై యున్న దను మాట వాస్తవమే. కాని అందులో సైతము తారతమ్యము లేకపోలేదు. మహారాష్ట్రవాడీరైతు వర్తకాభివృద్ధికి సాధనములగు మంచిపంటలను —గోదుమలు ప్రత్తి మున్నగు వానిని —పండించుచున్నాఁడు. అతఁడు వ్యవసాయకుని దశనుండి వర్తకునిదశకు వేగముగాఁ బోవుచున్నాఁడు; కాని తెలుఁగురైతు ఇంకను భోజనమున కవసరము లగు వరి మొదలగు పంటలను పండించుటతోనే తృప్తిపొందుచున్నాఁడు. రాజ్యమునఁ గల ౧౮౮ కర్మశాలలలో ౬౫ మాత్రము తెలుఁగుజిల్లాలలో నున్నవి. ఈ ౬౫లో ౧౦ హైదరాబాద పట్టణములోనివే. ఈ కర్మశాలలలో నిజామాబాదలోని పట్టుపని చేయు కర్మశాల తప్ప, తక్కిన వన్నియు ప్రత్తినుండి దూది తీయునవో, వడ్లనుండి బియ్యము సిద్ధముచేయునవో, తైలము తీయునవో యై యున్నవి. (హైదరాబాదలోని కర్మశాలలను గుఱించి మే మీమాట చెప్పుట లేదు.) ఈ కర్మశాలల యజమానులు విశేషముగా పారసీలో తురకలో నై యుందురు. అయినను వీని భాగస్థులలో మాత్రము తెలుఁగువారు లేకపోలేదు. చర్మపుఁబనులలోను నేఁతపనులలోను ముందంజ వేయువారు సాధారణముగా తురకలే. తెలుఁగుజిల్లాలలోఁ గొన్నికొన్ని ప్రదేశములందు చిరకాలమునుండి నేఁతపనియందు ప్రఖ్యాతిగాంచిన పనివాండ్రు కలరు. కాని వారు నవీనపరిశ్రామికసాధనముల యెదుట తలలు వాల్చుచున్నారు. నాగరకము గలదిగా నెంచఁబడు హైదరాబాద పట్టణమున సైతము, వందల కొలఁది మహారాష్ట్రబ్రాహ్మణులు వర్తకవ్యాపారములను కడు సమర్థతతో నిర్వహించుచుండ, వారి సోదరుఁడగు తెలుఁగుబ్రాహ్మణుఁడు వర్తకము తనకు అవమానకరమగు వృత్తియని ఇంకను భావించుచునే యున్నాఁడు. రాజ్యమునఁ గల యినుపదారిలో సుమారు సగము అనఁగా ౪౦౦ మైళ్లవఱకు తెలుఁగుజిల్లాలలో నున్నది; కాని దీని సంపర్కము కొన్ని తాలూకాలకు మాత్రమే లభించినది. ఈ యినుపదారి నంటియున్న కొన్ని స్థలములందు వర్తకము వృద్ధియగుచునే యున్నను, మొత్తముమీఁద మహారాష్ట్రవాడీలో ఇనుపదారి నంటియున్న ప్రదేశములందుఁ గల వ్యాపారవృద్ధి గాని కర్మాగార పరిశ్రమల వృద్ధి గాని తెలుఁగుజిల్లాలలోఁ గానరాదు.

తెలుఁగుజిల్లాలలో నివసించువారియందు చాల భాగము, అనఁగా నూటికి ౮౦ మంది వంతున, హిందువులు కలరు. ఈ రాజ్యములోని తెలుఁగు హిందువుల సంఖ్య, గడచిన జనపరిగణనమును బట్టి ౫౭,౯౩,౫౨౭. తెలుఁగుజిల్లాలలోని ప్రతి ౧౦,౦౦౦ జనులలో ౮,౬౧౫ మంది హిందువులును, ౯౧౧ మంది తురకలును, ౬౬ మంది క్రైస్తవులును ఉన్నారు. మిగిలినవారిలో ఇతర మతస్థులు కలరు. వీరిలో హిందువులసంఖ్య నానాఁటికి క్షీణించుచున్న దను మాట యీక్రింది యంకెలవలనఁ దెలియఁగలదు.—

సంవత్సరము	౧౦,౦౦౦ జనులలో హిందువుల సంఖ్య
౧౮౮౧	౯౦౫౩
౧౮౯౧	౮౯౮౫
౧౯౦౧	౮౯౧౫
౧౯౧౧	౮౬౧౫

మహమ్మదీయుల సంఖ్యయును, క్రైస్తవుల సంఖ్యయును క్రమక్రమముగాఁ బెరుఁగుచున్నది. మొదటివారి వృద్ధికి మతేదైన కారణ మగునేమో కాని వారు హిందువులను తమలోఁ గలుపుకొనుచున్నా రనుట మాత్రము సరి కాదు. మహమ్మదీయులు ఇతరమత

ములలోఁ గలయుట యెంత తక్కువగా నున్నదో వారిలో నితరులు గలయుట గూడ అంతేతక్కువ. క్రైస్తవ మతము నవలంబించువారిలో దాదాఁపుగా నందఱును హిందువులే. మహమ్మదీయుని తనవైపున కాకర్షించు కొనుటకు సాధనములు క్రైస్తవమతమున నంతగా లేవు. కనుక హిందూదేశమునందలి యితరభాగములం దెట్లో, యట్లే ఈ రాజ్యమందును క్రైస్తవమతము స్వీయవృద్ధికై హిందూసంఘమునే నమ్ముకొనియుండవలసినదిగా నున్నది. అందులోను, మహారాట్వాడీ హిందువులకంటె తెలుఁగు హిందువులే ఎక్కువగా క్రైస్తవమతమునఁ బ్రవేశించుచున్నట్లు జనపరిగణనసంఖ్యలను బట్టి తేలుచున్నది.

పరమతముల దాడులనుండి హిందూసంఘమును గాపాడుటకై ఈ కాలమున హిందూదేశమున బయలువెడలిన సంస్కరణోద్యమములు నిజామురాష్ట్రమునఁ బని చేయుచుండలేదు. ఎనిమిది జిల్లాల వైశాల్యము గల యీ తెలుఁగుదేశమునందు, తుదకు రాజధానినగరమం దైనను ఒక బ్రహ్మసమాజము గాని ప్రార్థనాసమాజము గాని లేదు. హైదరాబాదునం దొకటియును సికందరాబాదునం దొకటియును మొత్తము రెండు ఆర్యసమాజములు కలవు గాని, అవి చేయు పని మిక్కిలి యల్పము. ఆ పని యైనను పట్టణమును దాఁటి యవతలికిఁ బోయినట్లు తోఁచదు. అదిగాక, ఆర్యసమాజవాఙ్మయము దాదాఁపుగా నంతయును హిందీభాషయం దుండుటచేత తెలుఁగు దేశపు జనసామాన్యము దానివలన నాకర్షింపఁబడుట కష్టము. ఇంతకును, సంఘమతసంస్కారోద్యమములు ఇంకను ఇచ్చటివారి కన్నులను విప్పలేదు.

ఈ రాజ్యమువారు విద్యావిషయమున చాల వెనుకఁబడియే యున్నారు. బొంబాయి ప్రాంతమున ౧,౦౦౦లో ౨౦ మందియును, చెన్నపురి ప్రాంతమున ౨౯ మందియును, మైసూరు రాజ్యమున ౬౩ మందియును, బరోడా రాష్ట్రమందు ౧౦౧ మందియును, తుదకు మధ్యపరగణాలలో ౩౩ మందియును చదువుకొనినవారై యుండఁగా, ఈ రాజ్యమున నట్టివారి సంఖ్య ౨౮ కంటె మించదు. హిందూమహమ్మదీయులలో చదువు నేర్చినవారి సంఖ్యలను వేఱుపఱచి చూచినపక్షమున, రెండవవారిలోనే చదువుకొనినవా రెక్కువ గల రనుట కానవచ్చుచున్నది. ఇటీవల ప్రకటింపఁబడిన లెక్కల ప్రకారము, ౧,౦౦౦ మంది తురకలలో ౪౯ మంది చదువువచ్చినవారుండ, హిందువులలో ౨౩ మంది మాత్రమే కలరు. హిందువులలోను మహారాష్ట్రులే తెలుఁగువారిని మించియున్నారు. రాజధానిని వదలివేసినచో, తెలుఁగుదేశమున నున్న మధ్యమపాఠశాలల సంఖ్య ౧౮. ఇఁక మహారాట్వాడీ జిల్లాలలో నిట్టివి ౨౯ ఉన్నవి. పైపాఠశాలలలో ఇంగ్లీషు నేర్పునవి తెలుఁగుదేశమున చాల తక్కువగను, మహారాట్వాడీయందు చాల హెచ్చుగను ఉన్నవి. హైదరాబాదులోని సర్వకలాశాలయందు నేఁటివఱకును ఎఫ్. ఏ., బి. ఏ. పరీక్షలలోఁ గడతేరినవారిలో తెలుఁగువారి సంఖ్య అత్యల్పము. ఎచ్చటనైన నొకరిద్దఱు వెక్కిరించినట్లు కానవచ్చినను వారు ఈ రాజ్యమునకు బయటనుండు తెలుఁగువారుగా నుందురు గాని ఇచ్చటివారు సాధారణముగా కారు. హైదరాబాదునందలి వైద్యకలాశాలయం దేమి శిల్పకలాశాలయం దేమి విశేషసంఖ్య మహారాట్వాడీ విద్యార్థులదే కాని తెలుఁగువారిది కాదు. పరిశ్రామికవిద్యాలయములందును తెలుఁగువారు సామాన్యముగాఁ గానరారు. ఇచ్చటి న్యాయశాస్త్రముల బోధించు తరగతిలో సైతము మహారాట్వాడీవారి సంఖ్య తెలుఁగువారి సంఖ్యకంటె నెన్నియో రెట్లు మించియున్నది.

విద్యాస్థితి యిట్లుండ, వీరిలో గ్రంథకర్తలు గాని పత్రికాసంపాదకులు గాని లేనేలేరని చెప్పనేల?

బ్రిటిషు హిందూదేశీయులకు లేని చిక్కొకటి ఈ రాజ్యమువారి నెదుర్కొనుచున్నది. అ దేదన, అచ్చట ఇంగ్లీషు, దానితో దేశభాష; ఈ రెండే కావలసియున్నవి. ఇచ్చట ఆ రెంటితోఁ బాటు ఉర్దూ కూడ వచ్చిననే కాని పని సాగదు. కనుక ఇచ్చటి విద్యార్థి మాతృభాష నేర్చుకొనుటయందు కొంతకాలమును, ఉర్దూ నభ్యసించుటయందు కొంతకాలమును ఇంగ్లీషుకొఱకు మఱికొంతకాలమును గడపవలసియున్నాఁడు. అనఁగా అచ్చటి విద్యార్థికి ఉన్నతవిద్యాభ్యాసనవిషయమునఁ గల సౌకర్యము ఇచ్చటి విద్యార్థికి లేదు.

ఇఁక వీరి మాతృభాషను గుఱించి విచారింతము. నిజామురాజ్యమునందు తెలుఁగుభాష మాట్లాడువారి సంఖ్య ౬౩,౬౨,౯౨౮. వీరిలో వెనుకఁ జెప్పిన ప్రకారము, మహారాట్వాడీ జిల్లాలలోనివారికి తెలుఁగు నేర్చుకొను నవకాశమే లేదు. తెలుఁగు జిల్లాలలోనివారి స్థితి వీరి స్థితి కంటె కొంచెము నయముగానే యున్నను, మొత్తము

మీఁద తృప్తికరముగ మాత్రము లేదు. ఆరంభవిద్య తెలుఁగున నేర్పు పాఠశాలలు చాల గ్రామములలో నున్నవి కాని, అంతమాత్రమున జనులకు లభించు జ్ఞానము స్వల్పము. మధ్యమపాఠశాలలలో తెలుఁగు రెండవ భాషగాఁ జదువుకొనుటకు మాత్రము వీలున్నది. హైదరాబాద కలాశాలలో తెలుఁగు బోధించు నేర్పాటులు కలవు గాని దానివలనఁ గూడ లాభము లేదు. దానికి కారణములు రెండు గలవు. మొదటిది విశ్వవిద్యాలయమువారు విధించిన క్రొత్త నియమముల స్వభావము, రెండవది ఈ రాజ్యమువారు ఉర్దూనో పారసీనో రెండవ భాషగాఁ దీసికొనఁగోరుచుండుట. మధ్యమవిద్యాపరీక్షలో తెలుఁగు రెండవభాషగాఁ దీసికొనువారి సంఖ్య దినదినము సన్నగిల్లుచున్నది. ప్రాఁతపద్ధతిని సంస్కృతమందును ఆంధ్రమునందును కొంత పాండిత్యము కలవారు కొందఱు అక్కడక్కడ, ముఖ్యముగా వరంగల్లు, కరీంనగరము, నల్లగొండ జిల్లాలలో నున్నారు; కాని వారి కట్టి ప్రోత్సాహమును లేకపోవుటచేతను, గ్రంథరచనచేత నిప్పటివారి నాకర్షించు యోగ్యత వారియందు లేనందువలనను, ఏమూలనో కూర్చుండి యక్షగానములనో హరికథలనో శతకములనో వ్రాసికొని బ్రతుకవలసినవారై యున్నారు.

ఇఁక ఇచ్చటి తెలుఁగువారు మాట్లాడు భాషను జూతుఁడు. ఈ సందర్భమున నింకొక మాట చెప్పవలసియున్నది. ఈ రాజ్యములోని తెలుఁగుభాషకు ఉత్తరముననను, కొంతవఱకు పశ్చిమముననను మహారాష్ట్రభాషతోను, కొంత పశ్చిమముననను, దక్షిణముననను కన్నడభాషతోను సమ్మేళనము కలుగుచున్నది. తక్కిన యన్ని భాగములలోను, అందు ముఖ్యముగా పట్టణములందు, ఉర్దూభాషాసంపర్కము వీడఁజాలనిదై యున్నది. ఈ కారణములవలన పైనఁ జెప్పిన ప్రాంతములవారి యాచార వ్యవహారములందువలెనే వారి భాషయందుఁ గూడ ఎన్నియో మార్పులు వాటిల్లినవి. ఆదిలాబాద నిజామాబాద ప్రాంతములందు వసించువారు సంభాషించునప్పుడు మహారాష్ట్రభాషలోని శబ్దములును వాని యపభ్రంశ స్వరూపములును తఱచుగా వచ్చుచుండును. "ఇదేమ్రామాయ్[1]! రొండు[2] దివ్సలు[3] ఆయె. శాళెకు[4] పోవు. ఇదేమి దైవము[5]. ఏన్గు సొండెము[6] ఏదిరా? కాకకు[7] మావుశీ[8] భేటీ[9] కాలేదు." ఈ వాక్యములు వారిభాష కుదాహరణములు. ఇఁక మహబూబునగరములోను, అత్రాప్బల్దా జిల్లాయొక్క పశ్చిమభాగములోను నివసించువారి భాష కర్ణాటకుల సంపర్కమువలన కన్నడభాషాశబ్దములతో నిండియుండును. "మా సణ్ణ[10] పిల్లకు పెసర బేడలు[11] పట్టవు[12]. దొడ్డ[13] పిల్ల బేకైనంత[14] తింటది." ఇవి రెండనవారి భాషకు దృష్టాంతములు. ఇఁక ఉర్దూతో సంభవించిన కలయికచేత తెలుఁగుబాసకు కలిగిన దురవస్థ చూచితీరవలసినది కాని ఇట్టిదని చెప్పుటకష్టము.

* "ఈ మొకద్దమాలో చలాయించిన కార్రవాయి అంతా జాలీది. సాహెబు జిలాబాయదమౌక్కాకు పోయి తసక్కీ చేసి కైఫియ్యతు రాసినాడు గదాకె తహశీలుదావా ఓలూకాలు నాజాయజు ఆయిందా ఈతౌర్న కార్రవాయి చేసిన సూరతులో మాఖూలుత దారుకు చేయటం కాగలదు. ఫఖ్తు మరక్కూంచంకు 16 ఫర్వర్దిసక్ తేరా సౌ బారా ఫసలి."

ఇది స్వల్పముగా వీరిభాష కుదాహరణము. ఇఁక తూర్పువైపున, అదృష్టవశమున ఉత్తరసర్కారుల వారి సంసర్గము భాషను కొంతవఱకు బాగుచేసినది. ఈస్థితులు గ్రామ్యభాషావాదులు గమనింపఁదగినవిగా నున్నవి.

ఈ రాజ్యములోఁ గడచిన ౧౦-౧౨ సంవత్సరముల క్రిందట స్థాపింపఁబడి, తమ శక్తికొలఁది దేశభాషాప్రచారము చేయుచున్న ఆంధ్రభాషానిలయములను పేర్కొనకుండ ఈ వ్యాసమును పూర్తిచేయఁజాలము. హైదరాబాద, సికిందరాబాద, హనుమకొండ, ఖమ్మముమెట్టు, ఎల్లుపాలెము మున్నగు స్థలములం దిట్టి నిలయములు కలవు. వీనిలో హైదరాబాదలోనిది మొట్టమొదటిది. దాని స్థాపకులలో కీ. శే. రావిచెట్టు రంగారావుగారు ముఖ్యముగాఁ జెప్పఁదగియున్నారు. పైనఁ జెప్పఁబడిన నిలయములలో దాదాఁపుగా నన్నియును మునగాల జమీందారులును మాతృభాషాపోషకులును నగు శ్రీ రాజా నాయని వేంకటరంగారావు బహద్దరుగారి పోషకత్వము ననుభవించుచున్నవి.

---

1. తల్లి. 2. రెండు. 3. దినములు. 4. బడి. 5. అదృష్టము. 6. తొండము. 7. పినతండ్రి. 8. పెత్తల్లి. 9. దర్శనము. 10. చిన్న. 11. పప్పు. 12 ఇష్టముండవు. 13. పెద్ద. 14. కావలసినంత.

* 'ఈ వ్యవహారములో జరిగిన దర్యాప్తు యంతయును తప్పుసృష్టి. జిల్లాఅధికారి వివాదస్థలమునకు పోయి విచారణచేసి, 'తహశీలుదారు చెప్పు సంగతి కేవలము అక్రమము, ముందు ఈ ప్రకారము దర్యా చేసినపక్షమున తగినట్టు దండింపఁబడును' అని వ్రాసియున్నాఁడు. ౧౬ ఫర్వర్ది ౧౩౨౨-వ ఫసలీ సంవత్సరము."